

‘We want it all and we want it now’

‘Soberheid’ is een thema waar de laatste jaren maar beperkt aandacht voor is, en het is toe te juichen dat het meer in de schijnwerpers gezet wordt. Want hebzucht, als dat het tegendeel van soberheid is, heeft ons in een diepe economische crisis gestort. En steeds meer onderzoek laat zien dat we in ecologische zin op veel te grote voet leven; we consumeren alsof ons twee aardbollen ter beschikking staan. Het is van belang soberheid te doordenken en van verschillende kanten te belichten.

In het voorjaar van 2011 sprak ik uitgebreid met de CDA-er Pieter van Geel, oud-gedeputeerde van Noord-Brabant, staatssecretaris van Milieu en oud-fractievoorzitter van het CDA in de Tweede Kamer. Ik werkte aan mijn boek *Het groene optimisme – het drama van 25 jaar klimaatpolitiek*. In dit boek reconstrueer ik 25 jaar aandacht voor het klimaat in Nederland. Ik dook ervoor in de archieven en sprak met alle hoofdrolspelers. Ik noemde het boek *Het groene optimisme* omdat er jaar na jaar weer mensen opstaan en er hard aan werken de opwarming van de aarde te beteugelen. Maar in de ondertitel verwijs ik ook naar een ‘drama’. Het immers niet gelukt de afgelopen 25 jaar de uitstoot van CO₂ terug te dringen. Deze steeg met vijftien procent, terwijl het de ambitie van de achtereenvolgende kabinetten was om hem met een kwart terug te brengen.

Aan Pieter van Geel stelde ik de vraag: waarom lukt het niet de uitstoot terug te dringen? Van Geel verwees in zijn antwoord naar een dominante levenshouding in ons land die hij typeerde als: *We want it all and we want it now*. Hij waarschuwde dat als het niet zou lukken deze houding te doorbreken, het nooit zou lukken ons land op een duurza-

mere leest te schoeien. We moeten ons rekenschap willen geven van de effecten van ons gedrag op het leven van anderen elders in de wereld, en op het leven van onze kinderen en kleinkinderen. Putten we de aarde niet uit met onze enorme consumptie en beperken we daarmee niet hun kansen zich te ontplooien?

Ik denk dat de mentaliteit van *We want it all and we want it now* lijnrecht staat tegenover een levenshouding die soberheid predikt. Van Geel concludeerde dat we in de duurzaamheidsdiscussie ook naar ons eigen gedrag moeten kijken. Dat lijkt inderdaad onontkoombaar. Als we de biodiversiteit die in Europa al met 65 procent is afgenomen en in Nederland zelfs met tachtig procent is verminderd, niet verder willen aantasten, de grondstoffen niet verder uitputten en de opwarming van de aarde een halt toeroepen, dan zijn ingrijpende veranderingen nodig in ons productie- en consumptiepatroon. Deze veranderingen vragen om een moreel perspectief. Het duurzaamheidsvraagstuk is niet slechts een kwestie van technologie, zoals soms ten onrechte gesuggereerd wordt, het is ook een morele kwestie. Als we rekening zouden houden met de draagkracht van de aarde en ook andere wereldbewoners hun portie van de welvaart gunnen, kunnen we niet allemaal in grote auto's gaan rijden, een paar keer per jaar vliegen en ieder jaar meer vlees eten. Dan zijn er grenzen die we in acht dienen te nemen.

Ik verken in het navolgende het onderwerp dat Van Geel zo scherp tegenover mij benoemde. Het verheldert om te kijken naar de historie van het debat over matiging, zoals ik ook de motieven ervoor onderzoek. Tot slot probeer ik enkele perspectieven te schetsen.

MOTIEVEN VOOR MATIGING

De voorbereidingsgroep van het symposium waarop deze tekst is gepresenteerd, heeft ervoor gekozen het begrip 'soberheid' centraal te stellen. Anderen gebruiken soms de

begrippen ‘downshiften’, ‘matiging’, of ‘zuinigheid’. ‘Mati-
ging’ zou mijn voorkeur hebben, omdat het een relatief
begrip is. ‘Soberheid’ is mij wat kaal. Ik gebruik de begrip-
pen door elkaar.

Er kunnen verschillende motieven ten grondslag lig-
gen aan een pleidooi voor soberheid en matiging, motie-
ven van *binnenuit* en motieven van *buitenaf*. Er is een lange
traditie van filosofen en maatschappelijke bewegingen die
soberheid als een deugd zien: wie matiging betracht wordt
een beter mens, of een gelukkiger mens. Voor anderen
zijn er externe redenen om te pleiten voor soberheid: de
draagkracht van de aarde is beperkt, er zijn grenzen aan
de groei. Pieter van Geel plaatst zich primair in de tweede
traditie, maar bij hem zullen beide motieven, zoals bij ve-
len, een rol spelen.

Mijn persoonlijke vertrekpunt is ook het externe mo-
tief: er zou sprake dienen te zijn van zelfbeperking in een
wereld die beperkt is. Soberheid als deugd is als filosofisch
uitgangspunt interessant maar ik vind het als politiek
streven lastiger. Ik ga ervan uit dat er voor verschillende
mensen verschillende deugden kunnen zijn. Zolang deze
de vrijheid van anderen niet beperken, vind ik dat de po-
litiek hier buiten moet blijven. Maar omdat onbeperkte
consumptie de mogelijkheden van anderen – elders in de
wereld, generaties die na ons komen – wel beperkt, is er
alle reden het debat over matiging ook in het politieke do-
mein te voeren.

SCHADUWZIJDEN VAN DE CONSUMPTIE

De aandacht voor soberheid heeft een nauwe relatie met de
acceleratie van de economische groei. Tot ongeveer 1800
leefde de mens in redelijk evenwicht met het aardse eco-
systeem. Het idee van grenzeloze groei kenden onze verre
voorouders niet. Ze leefden met de cycli van de natuur: de
cycli van de seizoenen, de cycli waarin graan, katoen of
hout groeien, en met het komen en gaan van de generaties.

Dit veranderde met de Industriële Revolutie. ‘De groot-schalige mobilisatie van kolen, ijzererts en olie zette aan tot de bevrijding van de economie van een hele reeks beperkingen. Hoe meer de economie werd aangedreven door brandstof en mineralen, hoe gemakkelijker het werd om de verschillende belemmeringen voor economische expansie onderuit te halen’, aldus de Duitse socioloog en milieuwetenschapper Wolfgang Sachs.¹ Het leidde tot een explosie van activiteiten en groei van welvaart.

De laatste twee eeuwen heeft de mens een belangrijk deel van alle grondstoffen aan de aarde onttrokken en verbruikt. De Nederlandse Nobelprijswinnaar Paul Crutzen noemt onze tijd het ‘antropoceen’: de aarde is in een nieuwe fase beland, waarin de mens de bepalende factor is geworden, die het hele ecosysteem naar zijn hand zet. In de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw komen de schaduwzijden van de snelle economische ontwikkeling steeds scherper in beeld: het eerste rapport van de Club van Rome verschijnt, lokale milieuschandalen trekken de aandacht. Vanuit dit perspectief ontwikkelt zich een sterke maatschappelijke beweging die nadrukkelijk pleit voor matiging en kleinschaligheid. Het boek *Hou het klein* (1973) van E.F. Schumacher is deze jaren een gids voor velen. Het *NRC Handelsblad* bespreekt in de Kersteditie van 1973 dit boek en vat het pleidooi van Schumacher aldus samen: ‘Van weerstand bieden aan de verleiding van de luxe een nieuwe behoefte te maken en opnieuw de liefde opvatten voor het kleine, het vriendelijke, het geweldloze, het simpele – hij wil de weg wijzen naar een technologie met een menselijk gezicht, een economisch systeem waarin de mens weer meetelt.’

Fel is in dit decennium het debat over economische groei. Een sterke stroming pleit voor matiging, voor vormen van ‘nul-groei’. In het kabinet-Den Uyl (1973-1977) is de KVP-er Ruud Lubbers minister van Economische Zaken. Hij publiceert een nota onder de veelzeggende titel *Naar een selectieve economische groei*; niet iedere groei is

goed, de politiek moet sturen waar wel ruimte is voor groei (waar de milieubelasting gering is) en waar geen ruimte is voor groei (waar de milieubelasting groot is). Lubbers verwerpt de optie van een maximale economische groei en pleit in die zin ook voor een vorm van matiging. In kringen van kerken en ontwikkelings- en milieuorganisaties blijft er tot ver in de jaren tachtig veel steun voor pleidooien voor matiging en beperking van de economische groei. Het primaire motief is hierbij de draagkracht van de aarde, maar vaak wordt ook benoemd dat meer consumptie mensen niet gelukkiger maakt. Hier zien we beide motieven bij elkaar komen.

Het discours verandert na publicatie van het rapport *Our common future* (1987) van een VN-commissie onder leiding van Gro Harlem Brundtland. Zij introduceert het concept van duurzame ontwikkeling. Kern van de redenering is dat economische groei een noodzakelijke voorwaarde is voor de aanpak van armoede in ontwikkelingslanden en van milieudegradatie in de rijke wereld. De commissie heeft een groot geloof in schone technologie; deze is de motor van duurzame economische groei. De steun voor Brundtland is groot en het rapport zorgt voor nieuwe dynamiek in het debat over milieu en onderontwikkeling. Het gevolg is wel dat er veel minder aandacht resteert voor discussies over levensstijl en andere meer morele vraagstukken. In de decennia na de publicatie van het rapport wordt de economische groei als zodanig veel minder geproblematiseerd en worden pleidooien voor soberheid en matiging minder gehoord.

Nu, in 2013, ruim 25 jaar na publicatie van het rapport van de commissie-Brundtland, worden er meer en meer vraagtekens gezet bij het concept van duurzame ontwikkeling, zowel in de literatuur (Tomáš Sedláček, vader en zoon Sidelsky, Tim Jackson en vele anderen), als in maatschappelijke organisaties. Was het geloof in technologie niet te groot? De milieuvervuiling is de afgelopen 25 jaar fors toegenomen in plaats van afgenomen. De grondstof-

fenvoorraad wordt steeds kleiner, de biodiversiteit neemt nog steeds af en de concentratie broeikasgassen in de atmosfeer stijgt naar recordhoogtes.

Vanuit dit perspectief is het niet verbazingwekkend dat in toenemende mate de vraag wordt gesteld of een vorm van matiging in de rijke wereld niet gewenst en noodzakelijk is; we kunnen niet eindeloos blijven streven naar maximale economische groei. Wat dat betreft past dit boek in een trend: soberheid wordt herontdekt.

WAAR KOMT DE CONSUMPTIEDRANG VANDAAN?

We zitten in een vicieuze cirkel van hogere arbeidsproductiviteit: meer productie, meer consumptie, hogere arbeidsproductiviteit, enzovoort. De arbeidsproductiviteit groeit dankzij innovatie en technologische ontwikkeling. Met minder arbeid kunnen meer producten worden gemaakt en deze producten zelf worden voortdurend vernieuwd. Stijging van productiviteit wordt in onze economie voor het grootste deel omgezet in hogere lonen en een verhoogde consumptie en productie – met meer *input* van grondstoffen en meer *output* van vervuilende stoffen – en maar voor een zeer beperkt deel in het verkorten van de arbeidstijd. Er is zo een belang bij meer consumptie: het voorkomen van werkloosheid. Als gevolg van de technologische ontwikkeling stijgt de arbeidsproductiviteit en worden er meer producten gemaakt met minder mensen. Om werkloosheid te voorkomen moeten we economisch groeien: er dient nieuw werk gecreëerd te worden met de productie van nieuwe goederen.

Aan de toenemende consumptie en productie ligt niet alleen deze economische logica ten grondslag. Goederen hebben een instrumenteel nut maar ook steeds meer een expressieve functie. We kopen geen goederen meer om te overleven maar vooral voor de ervaring. ‘Je bent wat je koopt’ – door hoe we ons kleden, hoe we wonen, waarmee

we ons vervoeren, hoe we onze vrije tijd besteden, waar we op vakantie gaan, laten we zien wie we zijn en bij wie we willen horen. In deze statuscompetitie-zonder-einde weet iedereen zich, tot op zekere hoogte, gevangen. Adam Smith wees er al op dat de angst voor schaamte de vraag naar goederen onvermijdelijk voortdrijft. Producten spelen geen rol meer in de strijd om overleving maar in de strijd om ervaring. Materiële goederen vormen een onmisbare taal om met elkaar te kunnen communiceren.

Maar eindeloze groei van materiële welvaart is een fictie. 'Hoeveel materiële efficiëntie je ook uit de economie perst, uiteindelijk bereik je de grens die je niet kunt overschrijden zonder het grondstofgebruik opnieuw omhoog te stuwen', analyseert de Britse econoom Tim Jackson.² De aard van onze economie, waar de groei als het ware zit ingebakken en goederen een grote culturele betekenis hebben, maakt ieder streven naar soberheid en matiging zeer ingewikkeld. Er is een sterke logica die de groei van de consumptie voortstuwt. En wie weet zit het ook nog wel in de aard van de mens: spullen verzamelen. Evolutionair verklaarbaar, om voorbereid te zijn op tijden waarin er schaarste is. Wie kiest voor soberheid, en dan niet alleen voor zichzelf maar als maatschappelijk ideaal, stelt zich een grote opgave.

PERSPECTIEF

Voor sommigen is soberheid een deugd, voor anderen een maatschappelijke noodzaak. Ik verwacht niet dat het aantal mensen voor wie het een deugd is de komende tijd explosief zal groeien: de meeste mensen veranderen in de loop van hun leven niet van overtuiging, van moreel kompas. Toch zijn de mensen voor wie matiging een deugd is zeker van betekenis, want zij tonen aan de rest van de samenleving wat een sobere levensstijl vermag; zij zijn inspiratiebron en referentiekader. De groei van de maatschappelijke beweging zal de komende jaren, zo is mijn verwachting,

komen van de mensen die inzien dat een voortdurende groei van de materiële consumptie op gespannen voet staat met de draagkracht van de aarde, de kansen voor mensen elders op de wereld en bijgevolg mensen die na ons komen berooft van een menswaardig bestaan. Steeds scherper zullen onvermijdelijk de grenzen aan de groei het economische debat gaan bepalen.

Het is de kunst de zojuist genoemde vicieuze cirkel te doorbreken van een hogere arbeidsproductiviteit, meer productie, meer consumptie, hogere arbeidsproductiviteit, enzovoort. Er is hiervoor een elegante oplossing: verkorting van de arbeidsduur, met andere woorden: minder werken. Stijging van productiviteit wordt in onze economie meestal omgezet in hogere lonen en een verhoogde consumptie en productie en maar voor een zeer beperkt deel in het verkorten van de arbeidstijd. Maar 'als de arbeidsproductiviteit stijgt, is de enige manier de productiviteit te stabiliseren het aantal arbeidsuren te laten teruglopen. We zouden ervoor kunnen kiezen het beschikbare werk meer evenredig over de bevolking te verdelen. In concreto betekent dat arbeidsduurverkorting, een kortere werkweek en meer vrije tijd', aldus Tim Jackson.³ Hij wijst erop dat tussen 1980 en 1995 verhoogde productie voor een belangrijk deel is opgenomen als extra vrije tijd. De laatste tien jaar is deze trend omgedraaid: de werktijd neemt weer toe. 'Het inkomen wordt algemeen beschouwd als belangrijker dan vrije tijd en consumenten als beter dan meer tijd voor ontspanning', aldus Wolfgang Sachs.⁴ Maar het tegenovergestelde is een aantrekkelijk perspectief. Wanneer het milieu een verdere acceleratie van productie en consumptie niet verdraagt en we geen rem willen zetten op innovatie en introductie van nieuwe producten, kunnen we de arbeidstijd verkorten. Zo kan werkloosheid worden voorkomen en de belasting van het milieu worden beperkt.

Geld en tijd zijn concurrerende bronnen als het gaat om het welzijn van de mens. Sterker nog, veel spullen die we aanschaffen zijn vaak een dief van onze tijd. Er is een

breed gevoel van ongenoegen dat er niet genoeg tijd is om van het leven te genieten; de stress en druk van het werk zijn groot. ‘Tijdrijkdome in plaats van enkel financiële rijkdom. Als vrije tijd meer gewaardeerd wordt – en dit is een culturele omslag voor een calvinistisch volkje – neemt het ritme van de consumptie vanzelf af omdat er minder verdiend wordt en dus minder op de markt gekocht kan worden’, aldus Pepijn Vloemans van het Wetenschappelijk Bureau van GroenLinks in een blog.

We verkeren in een diepe financiële en economische crisis, terwijl de rest van de wereld op de deur klopt om economische kansen. Het oude ontwikkelingsmodel is niet meer houdbaar, vanuit sociaal en ecologisch perspectief. De crisis heeft alles te maken met onze levenswijze. Zij is het resultaat van een denkwijze waarin kortetermijnwinst boven alles gaat. Het tweede kabinet-Rutte meent via een klassiek bezuinigingsprogramma de oude economie een herstart te kunnen laten maken. Uiteindelijk brengt ons dit alleen maar verder achterop. Ik ben ervan overtuigd dat we ons erop moeten instellen dat we te maken zullen krijgen met (zeer) beperkte groei en grondstoffen die schaarser worden en tegen steeds hogere kosten te winnen zijn.

In deze context is maatschappelijke aandacht voor soberheid en matiging zeer gewenst; ze biedt een nieuwe kijk op de toekomst. Het is van grote betekenis dat mensen zelf gaan experimenteren met andere levensstijlen omdat ze daarmee perspectieven schetsen. Maar uiteindelijk vervult de politiek een sleutelrol. Het is immers onmogelijk een duurzamere levensstijl in de hele maatschappij ingang te doen vinden zonder veranderingen in de sociale en economische orde. Vergelijk het met het rookverbod op de werkplek of in de horeca. Eerst groeide de maatschappelijke steun ervoor, maar het kon pas echt geëffectueerd worden toen de politiek de wetten aanpaste. Zonder groot maatschappelijk draagvlak was de politiek nooit zover gegaan. Dit is misschien wel de sleutelvraag: zijn zij die experimen-

teren in staat om de politiek ertoe te overreden maatregelen te nemen die matiging bevorderen?

NOTEN

- 1 Wolfgang Sachs, 'De macht van limieten: een onderzoek naar nieuwe vormen van rijkdom', in: Jan Mertens (red.), *De groei van groen. 20 jaar ecologische politiek in Europa*. Antwerpen/Baarn: Houtekiet 2001, pp. 201-233.
- 2 Tim Jackson, *Welvaart zonder groei. Economie voor een eindige planeet*. Utrecht: Jan van Arkel 2010.
- 3 Ibidem.
- 4 Sachs, 'De macht van limieten'.